

Ritoók Zsigmond ravatalánál*

DÁVIDHÁZI Péter

ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet XIX. Századi Osztály, prof. emeritus, akadémikus

ORCID: 0009-0002-2256-8986

Amikor eljött a pillanat, hogy Ritoók Zsigmondot gyermekei megkérdezzék, milyen temetést szeretne, elsőre habozás nélkül azt felelte, hogy olyat, amelynek középpontjában a feltámadás evangéliuma áll, semmiképp sem az ő személye, s a református temetési liturgián kívül őt méltató beszéd egyáltalán ne is legyen, majd mindezt a család körületekintő érveire hallgatva annyiban enyhítette, hogy róla lehetőleg csak röviden essék szó, ne külön-külön az egyes intézmények nevében, végül az így behatárolt feladatra ajánlott mindössze két nevet.

Mennyire jellemző! Talán már ebből kezdetjük sejteni, hogy miért válhatott az egyik legkiválóbb tudóssá és legjobb emberré, akivel mi, szerencsés kortársai, találkozhattunk: meg tudott szabadulni attól a túltengő éntudattól, ami legtöbbünket nem hagy igazán belefeledkezni lényegi feladatunkba. Éjjeliszekrényén az Albert Schweitzerről elnevezett szeretetotthon pici szobájában végig ott volt a mindennap olvasott *Károli-Biblia*, s neki már idéznie sem kellett belőle azt a minden dolgában érezhető meggyőződését, hogy nem övé a dicsőség. Önszemléletében ezáltal különbözik leginkább sok tudóstársától, köztük a régi Eötvös Collegium számos más egykori növendékétől. Innen nézve ismerhette fel kismonográfiájában (1993), hogy Ponori Thewrewk Emil azért esett áldozatul közéleti szerepvállalásának, ami hivatali pályája csúcsán megfojtotta benne a tudóst, „mert élvezte saját fontosságának tudatát”. Amikor egyik utolsó látogatásunkkor a szokásos kérdésére elmeséltem új témámat, hogy Kölcsey Ferenc milyen ihletet merített Newton első mozgástörvényéből, ő kapásból és hibátlanul végigmondta e törvény eredeti latin prózai szövegét („tanultuk az iskolában” – szabadkozott, elképedésemet látva, *kilencvenhetedik* évében), majd arra a feltevésemre, hogy az irányváltást előidéző külső hatás szükségességét Kölcsey egyaránt vehette még birtokuk állatainak sokszor látott ösztökléléseiből és a neki oly fontos *Prédikátor könyve* ösztöke-példázataiból, szelíden megjegyezte, hogy jó, de épp a törvények egyik funkciójára van egy hasonlóan állattartási eredetű, mozgásra utaló szókép Kálvin *Genfi kátéjában* is, amit Kölcseynek ismernie kellett, nézzem meg, hátha releváns, csak aztán nehogy megint megköszönjem neki egy lábjegyzetben, hisz ezt akárki megmondhatta volna...

* Elhangzott Ritoók Zsigmond (1929–2026) temetésén május 8-án a Fiumei úti sírkertben.

Olvasói tudják, hogy a „szíves szóbeli közlés”-ért hálás lábjegyzetek írásától őt magát sem lehetett eltéríteni, de fontosabb, hogy nála még az adás e gondtalan bőkezősége is onnan származott, hogy *nem* az emberé a dicsőség, s persze végképp *nem egyetlen* emberé. Ami kiváló vagy akár csak tisztességes létrejön művészetben, tudományban, oktatásban, közéletben, annak értékét szerinte még csupán világi viszonylatban is egy nemzedékeken átívelő, több évezredes közösségi erőfeszítésnek köszönhetjük, amelyhez egyénenként legfőljebb egy hajszálnyival járulhatunk hozzá, s e hozzájárulás értékeesebb, ha ismerjük előzményeit, mint ha azt hisszük, hogy velünk kezdődik a világ. Ezért érdekelte őt mindvégig a művészeti hagyományozódás természetrajza s benne az újítás viszonylagossága, a görög himnuszok szerkezeti örökségéről írt tanulmányától („Sapphó *Aphrodité-himnusza*: Hagyomány és újítás”, 1979) utolsó nyilvános szerepléséig, a Kölcsey *Hymnusának* bicentenáriumi konferenciáján (2023) elmondott megnyitó beszédéig, amelyben búcsúzóul kifejtette, hogy e legismertebb magyar költemény szerkezete „csak akkor állék tehát teljesen világossá”, ha a Kölcsey által lefordított Sapphó-himnuszt és a homérosi eposzokban elhangzó imák közös alapszerkezetéhez képest, átvételekre és eltérésekre egyaránt fogékonyan olvassuk. Ugyanezért találta meg a humán tudományok hivatásának lényegét az igazság megismerésének közös igyekezetében, amelynek során az egyén sohasem teljesen újat kezd, hanem korábbi eredményekre épít. Jól látszik ez saját témaválasztásain, folytonos érdeklődésén mind az irodalmi hagyományok története, mind az egyént megelőző és túlélő nyelv mindenkori összefüggésrendje iránt. Nem véletlen, hogy az irodalomtörténetek közül ő rezonált legfogékonyabban a számos tudományszakban visszhangzó hálózatelméletre, s hogy *Homéros és a hálózatok* című nevezetes előadásában annyira emlékezetesen tudta hallgatóságát megmeríteni a homérosi nyelv szókapcsolatainak hálózatszerűségében. Jól látszik ez nagyobb munkái önmagukon túlmutató célzatán: a *Források az ókori zeneesztétika történetéhez* (1982) és koncepciózusan tovább bővített német kiadása (*Griechische Musikästhetik: Quellen [...]*, Frankfurt am Main, 2004) forrásfeltáró előkészület akart lenni egy tudomány fejlődéstörténetéhez; a *Pillantás az okortudományba* (2020) már a cím első szavával éreztette, hogy itt egyelőre csak vázlatosan, futólag mutatja be az egészet, aminek részleteit majd talán mások tüzetesen feltárják; a *Homéros Magyarországon: Adalékok* (2019) visszafogott alcíme szintén nem egyszerűen az ő legendás szerénységére vall, hanem arra is, hogy előkészítő műnek szánta, mely egy valamikor majd összefüggően megismerhető egész megalapozásához szállít részleteket. Mennyire más ez, mint a pozitívizmus büszke egykori képze, de inkább csak vágyálma a végérvényesnek szánt, máris „definitív” tudományos műről, mely azt ígéri, hogy egyszer s mindenkorra elintézi témáját!

Világsszemlélete és magatartása tökéletesen összeillett, mert ugyanonnan származott: a politikai konzervatizmusoknál hasonlíthatatlanul mélyebb és átszellemültebb hagyományfelfogás markánsan protestáns változatából, melyben a teremtett világ egészének áhítatos tisztelete jól megfért az észrevett igazságtalanságok elleni tiltakozással, egy-egy életbevágó ügyben nyíltan és azonnal, máskor a színpalak mögött és utólagos jóvátételt keresve. Gesztusai arra a kimondva-kimondatlan alapmeggyőződésre utaltak, hogy ha az egész rendszer megváltoztatására s főként tökéletesítésére nincs is esély, vagy az beláthatatlan véráldozattal járna, azért helyenkénti javításra mindenképpen szükség van, s ehhez tőlünk telhetően mindent meg kell tennünk, amit lehet, történjék bármi. Ennek megrendítő példája, hogy amikor a forradalom után elítélt Brusznai Árpád felesége 1957-ben megkérte, írja alá a kegyelmi kérvényt férje, a Veszprém megyei

Nemzeti Forradalmi Tanács elnöke ügyében, ő habozás nélkül vállalta az eleve reménytelen megbízatást, tudván, hogy még örülhet, ha csak az egyetemi állásából bocsátják el miatta. Hitvány kezek tettek róla, hogy a kérvény hivatalosan el se juthasson az Elnöki Tanácsig. Brusznait 1958 elején kivégezték (ahogy az előző szabadságharc után Arany János summázta keserű tapasztalatát, „Tenni kevés – de halni volt esély”), a görög tanszék addigi tanársegéde pedig az óbudai Martos Flóra Gimnáziumban taníthatott latint 1970-ig, sok ottani diák szerencséjére, akiknek életre szóló élményt szerzett. Később, már viszonylag jobb időkben, egyesek a háta mögött felszínesen ítélkezve konfliktuskerülőnek vélték, pedig ő, mint a madáchi „próbált vitéz”, aki „bátran mellőzi a kötekedőt”, ugyanilyen nyugodt eltökéltséggel állt azok mellé, akikkel éppen elbántak: igyekezett kárpótolni őket, ösztöndíjat szerzett nekik, vagy legalább szóban nyilatkozott megbecsüléséről. Magam hallottam, amint gyógyírnak szánt metaforával azt mondta egyiküknek: „Olyan víztározót építettél, amiből sokan, sokáig ihatnak.” Az igazságtalan ítéletek megfellebbezése még legapróbb szakmai megnyilvánulásaiban is jellemzi. „Hornyaánszky Gyula egy nem kellően méltányolt és méltatlanul elfeledett dolgozatában (1912) mutatta ki, hogy a homérosi beszédek tömeglélektani szempontból milyen sikerültek.” Ezt 2020-ban írja, a *Pillantás az ókortudományba* rétorika-fejezetében, visszaadva egy évszázaddal korábbi munka becsületét, s lényegileg ugyanúgy protestálva, mint Brusznai ügyében.

Nem lehet méltóképpen megköszönni, hogy kortársai lehettünk, megismerhettük, és elgondolkozhattunk, hogyan kellene élni s talán majd meghalni is. Mert ami erejéből telt, azt mindig igyekezett megtenni; még az ágyban ülve is egy Plutarkhosz-szöveget fordított, mely 2025-ben egy fordítói közösség új kötetéhez szolgált ihlető kiindulásul: Plutarkhosz: *Válogatott esszék és dialógusok*. Amikor pedig már nem tudott dolgozni, s végül egy viszontagságos kórházi kezelésből visszakérülve kimerülten azt mondta, „szeretnék már békén elmenni”, nem kellett sokáig várnia felmentésére. Utolsó üzenetként marad velünk, hogy gyászjelentésén egyet sem láthatunk díjaiból, kitüntetéseiből, magas tisztségeiből és tagságaiból, semmit, ami saját dicsőségére utalna.

Ha nem övé is a dicsőség, most érte lehetünk hálásak, és mostantól ő fog minduntalan hiányozni.